

Τα τζιτζίκια επιτέλους σταμάτησαν. Η απόγνωσή τους επιτέλους κόπασε κι έτσι μπορώ τώρα ν' ακούω τον αέρα που φυσάει πιο φρέσκος γύρω απ' τα σκίνα, και το σούρσιμο της σάυρας, και το φτεροκόπημα του πουλιού που ξαφνικά αναπήδησε μέσα από τον θάμνο – γιατί το πουλί την κατάλαβε καθώς πλησίαζε, στην αρχή αθόρυβη και μετά όχι, σαν μουσική που πυκνώνει τις νότες της. Κι εγώ την κατάλαβα, τ' αυτιά μου βουίζουν με τις χίλιες φωνές που κουβαλά.

Θα πεις την ιστορία;

Εγώ; Δική σου δουλειά είναι.

Ξέρεις ποια είμαι;

Ξέρω.

Μέρες τώρα σε κοιτώ, από μακριά.

Νομίζεις εγώ δεν σ' έβλεπα; Ακίνητη πίσω από τις καλαμίες, και μ' αυτόν τον ήχο που σέρνεις.

Ήχο;

Ναι, το μουρμουρητό. Τους ψιθύρους. Το βουητό ολόγυρά σου. Σαν να μιλάνε πολλοί, μαζί και χώρια.

Θα μου μιλήσεις;

Δεν έχω τίποτα να σου πω.

Σε κοιτούσα από μακριά, έτσι που είσαι συνέχεια σκυμμένη πάνω στο χώμα. Κάθε μέρα, ώρες ατέλειωτες. Σκάβεις, ξεριζώνεις αγριόχορτα,μπολιάζεις, φυτεύεις. Εσύ, μια Ασιάτισσα πριγκίπισσα.

Σοβαρά, σου μοιάζω για πριγκίπισσα; Δες τα νύχια μου, μαύρα.

Αυτό το μποστάνι, εσύ το φροντίζεις. Μόνη σου.

Ναι, μόνη μου. Δεν υπάρχει κανένας άλλος.

Ωραία που ευωδιάζει. Τι γλυκό το άρωμα από τα λουλούδια, από τα δέντρα, από τα φρούτα. Και τα αμπέλια, πόσο

πυκνά και πλούσια τα τσαμπιά τους. Πόσο τακτοποιημένες οι σειρές, πόσο ίσιες. Ασταμάτητα δουλεύεις σ' αυτό το μποστάνι.

Ευτυχώς φθινοπώριασε και τα φυτά δεν χρειάζονται πια πολύ νερό, η εποχή τα ποτίζει μόνη της.¹ Και το σούρουπο έρχεται νωρίς. Οι σκιές έρχονται νωρίς.

Ποιες σκιές, πριγκίπισσα;

Δεν είμαι πριγκίπισσα. Δες τα χέρια μου, σαν τσουκνίδες.

Ποιες σκιές;

Εκεί πέρα, στην κορυφογραμμή. Έρχονται και στήνονται στη σειρά.

Ποιες σκιές;

Οι πολεμιστές.

Είναι όλοι νεκροί, πριγκίπισσα, οι πολεμιστές.

Στήνονται σε στάση μάχης κάθε σούρουπο. Οι πλουμιστές τους περικεφαλαίες ανεμίζουν στον αέρα.

Θα μου πεις την ιστορία;

Εγώ δεν λέω ιστορίες. Φροντίζω το μποστάνι και δουλεύω το χώμα, δεν λέω ιστορίες.

Το τραγούδι χρειάζεται το κορίτσι.

Αλλά το κορίτσι δεν χρειάζεται τίποτα πια.

Χρειαζόταν, παλιά.

Παλιά.

Πώς ήταν παλιά;

Παλιά, πολύ παλιά, χρειαζόταν πολλά γιατί είχε πολλά. Είχε τα χάρδια της μάνας της και το σκληρό σώμα του άντρα της και τα γέλια των αδελφών της και τα ψηλά τείχη της πατρίδας της. Και χρυσά σκουλαρίκια που κουδούνιζαν στ'

---

1. Λούκιος Φλάβιος Φιλόστρατος, *Ηρωικός* (βλ. Σημειώσεις).

αυτιά της. Και πολλά, πολλά άλλα. Είχε πολλά και τα χρειαζόταν όλα, γιατί πρέπει να έχεις για να χρειάζεσαι.

Και μετά δεν είχε.

Ναι, μετά της τα πήραν όλα.

Και μετά; Μετά, ποιον χρειαζόταν το κορίτσι;

Κανέναν. Τίποτα.

Αλλιώς τα λέει το τραγούδι.

Το τραγούδι; Τι με νοιάζει εμένα το τραγούδι; Δικό σου είναι, πες το εσύ.

Και μετά το κορίτσι έγινε λάφυρο κι αγάπησε-

Όχι. Όχι. Τα έχασε όλα, και δεν χρειάζεται τίποτα πια.

Αλλά η ιστορία χρειάζεται το κορίτσι.

Ποιο κορίτσι; Εκείνο που όλοι ξεχνούν;

Το κορίτσι που έκανε τον θυμό των αντρών να φουντώσει.

Νά, βλέπεις: για τον θυμό των αντρών ξέρεις, όχι για το κορίτσι.

Σε ξέρω, εσύ είσαι το κορίτσι. Δική σου η ιστορία.

Λες ψέματα. Η ιστορία δεν θα είναι ποτέ δική μου.

Τι γλυκιά όμως, η ανάσα εδώ γύρω.

Είναι απ' τα λουλούδια. Σκύψε, κόψε – αλλά καλύτερα κόψε τα φύλλα, απ' εκεί βγαίνει βαθύτερο το άρωμα.²

Θα ξεκινήσεις την ιστορία;

Και νομίζεις ότι ξέρεις, εσύ, πώς ξεκινά;

Με τον θεό. Όλα αρχίζουν και τελειώνουν με τον θεό.

Τον δικό σου θεό.

Ναι. Αυτόν υπηρετώ. Και σε γνωρίζει.

Κι εγώ τον γνωρίζω, τον Απόλλωνα Φοίβο.

Θύμωσες;

Ήταν πάντα εδώ, ο θεός σου – λίγο πιο μπροστά μου ή λίγο πιο πίσω μου. Με περίμενε ή με ακολουθούσε με βήματα αθόρυβα και μάτια μισόκλειστα, δυο σχισμές. Τον ξέρω τον ατάσθαλο, τον αλαζόνα κι υπέρμετρο γιο της Λητούς –
πρόσεχε τα λόγια σου

–τον ατάσθαλο κι αλαζόνα Απόλλωνα που περιφρονεί τους ανθρώπους, που δεν θέλει ούτε να τους λυτρώσει ούτε να τους φέρει κοντά του, δεν θέλει να τους αλλάξει, θέλει να μείνουν αυτό που είναι και να το δεχτούν, να το δεχτούν επιτέλους.³ Και θέλει την απόσταση ανάμεσα σ' αυτόν κι εκείνους άβυσσο. Άβυσσο.

---

2. Φιλόστρατος, *Ηρωικός*.

3. Πιέτρο Τσιτάτι, *Η Πολύχρωμη σκέψη – Ο Οδυσσέας και η Οδύσεια* (βλ. Σημειώσεις).

Όλα αρχίζουν και τελειώνουν με τον θεό. Που ζητά την αλήθεια.

Αλλά ποιαν αλήθεια, για πες μου. Ποιαν ιστορία, ποιο τραγούδι; Ό,τι βολεύει. Ο θεός σου δεν λέει τίποτα, θέλει εμείς να–

–ο θεός ούτε λέει ούτε κρύβει. Σημαίνει.⁴

Ναι, αυτό το ξέρω. Υπάρχουν πράγματα που ξέρω κι ας μην τα θυμάμαι πια, κι ας μη θέλω να τα θυμάμαι. Υπάρχουν οι εικόνες που περνάνε σαν αστραπή πίσω απ' τα βλέφαρά μου, που έρχονται και φεύγουν σαν χτύπος λαχανιασμένης καρδιάς, σαν δεσμίδες φωτός μέσα από χαραματιές ενός δωματίου ολόκλειστου. Κι είναι κι αυτό παιχνίδι του Απόλλωνα, για να μου θυμίζει ότι είμαι άνθρωπος και μόνον άνθρωπος κι αυτός εδώ ο μοναδικός δικός μου κόσμος – για να μην ψάχνω για κάποιον άλλο.

Όμως εσύ όλο κάτι ψάχνεις. Εκεί πέρα, στον ορίζοντα.

Είμαι άνθρωπος και μόνον άνθρωπος, κι αυτός εδώ ο μοναδικός δικός μου κόσμος.

Είσαι γυναίκα. Μόνο γυναίκα.

Είμαι το κορίτσι εκείνο που λες ότι ζητά το τραγούδι σου. Ξέρεις τ' όνομά μου; Δεν το ξέρεις. Αλλά ο θεός σου με είδε. Και τον είδα κι εγώ.

Είσαι μόνο γυναίκα.

Είμαι μόνο άνθρωπος. Και ο θεός θέλει–

Ο θεός θέλει τον άνθρωπο να μένει μέσα στα όριά του.

Δεν μ' ενδιαφέρει. Τα όρια του θεού σου δεν είναι τα δικά μου.

---

4. «Ὁ ἄναξ, οὗ τὸ μαντεῖόν ἐστι τὸ ἐν Δελφοῖς, οὔτε λέγει οὔτε κρύπτει ἀλλὰ σημαίνει», Ηράκλειτος, *Περὶ φύσεως*.

Πρόσεχε τα λόγια σου.

Κι επειδή ο θεός σου με είδε που σκάβω στο χώμα και μετά κοιτώ τον ορίζοντα, επειδή με είδε να ψάχνω για τα θαμμένα και για όσα δεν θάβονται–

–δεν θάβονται;

Επειδή με είδε ο θεός σου να ψάχνω κι αυτό δεν του αρέσει, μου στέλνει τις εικόνες απ' όσα χάθηκαν και δεν υπάρχουν πια. Για να με τιμωρεί και να με φυλακίζει. Για να μένω κολλημένη εκεί όπου η καρδιά μου γίνεται κάθε μέρα θρύψαλα, ξανά και ξανά, και να μην ψάχνω τίποτα άλλο. Ξέρεις την πατρίδα μου; Δεν την ξέρεις.

Λυρνησός.

Ναι, Λυρνησός. Μου στέλνει εικόνες ο Απόλλωνας απ' τη Λυρνησός: ν' απλώνω τα πλυμένα στον ήλιο. Να γελάω που τ' αδέλφια μου με πετάνε στον αέρα και με ξαναπιάνουν, ο ένας μετά τον άλλον, σε κάποια γιορτή. Να δαγκώνω τον ώμο τού Μύνητα, του άντρα μου, για να μην ακουστούν οι άσεμνοι ήχοι του πόθου μου ενώ κιάλας ο πρώτος πρωινός ήλιος μπαίνει απ' το παράθυρο. Εικόνες: χάθηκαν, δεν υπάρχουν πια, είναι μόνο εικόνες.

Όλα όσα στο μυαλό σου έχουν μορφή, ανήκουν στον θεό.

Εμένα πάντως, δεν μου ανήκουν. Μου τα πήρε, και μου τα ξαναφέρνει μόνο για να πονώ και να ξαναπονώ, και να με περιφρονεί που πονώ. Και να μην ψάχνω τα θαμμένα και όσα δεν θάφτηκαν, και να μην αναζητώ τον ορίζοντα.

Ο θεός θέλει μόνο–

–δεν μ' ενδιαφέρει ο θεός σου, Μούσα. Δεν χρειάζομαι τίποτε πια.

Αλλά τι προσεγμένα τα μονοπάτια εδώ, ανάμεσα στ' αμπέλια.

Είναι ιερά τα μονοπάτια. Οι ήρωες εδώ έρχονται, βγάζουν τα ρούχα τους και γυμνάζονται. Νά εδώ, μυρίζεις το άρωμα;⁵

Είναι όλοι νεκροί, πριγκίπισσα, οι ήρωες.

Καμιά φορά έρχονται. Εδώ στα ευωδιαστά μονοπάτια, ανάμεσα στ' αμπέλια με τα βαριά τσαμπιά. Έρχονται και γυμνάζονται. Μύρισε τον αέρα.

Τι γλυκά που φυσά.

Είναι η ανάσα τους. Η ανάσα των ηρώων.

Όλο τεντώνεσαι. Ακούς κάτι;

Ναι, αν προσέξεις θα τ' ακούσεις κι εσύ. Οι ήχοι εδώ δεν σταματούν, βγαίνουν μέσα από το χώμα. Κάνουν κύκλους ολόγυρα, πότε ψίθυροι και πότε – α νά, βγήκε το φεγγάρι, δεξ. Πέφτει η νύχτα νωρίς πια κι ασημίζει η θάλασσα, κι ανοίγει πάνω της το μονοπάτι εκείνο που έφερε τα χίλια πλοία τους.

Πες για τα πλοία. Πες για τους πολεμιστές. Πες την ιστορία.

Η ιστορία είναι ο θυμός. Πάντα με τους Έλληνες, η ιστορία είναι ο θυμός.

Ναι. Με τους Έλληνες, πάντα ο θυμός.

Αλλά δεν ήταν ο θυμός που όλοι νομίζουν. Πρέπει να πας πίσω, πίσω, πίσω και πιο πίσω, να βρεις από πού ξεκινά.

Ξεκίνησε στον ουρανό ή στη γη;

Ο ουρανός στέλνει, η γη παίρνει. Οι θεοί οργίζονται, οι άνθρωποι παίρνουν την οργή στα σπλάχνα τους και τη μεγαλώνουν και τη γεννούν. Και νομίζουν ότι ήταν δική τους.

Ποιος ήταν ο πρώτος θυμός;

Ο θυμός της Αρτέμιδος.

Είναι καλή η όμορφη κόρη τού Δία, καλή και πονετική.

---

5. Φιλόστρατος, *Ηρωικός*.

Αγαπά τα ζώα με τα φωτεινά μάτια που κρύβονται βαθιά μέσα στα δάση, και προστατεύει τα νεογνά τους. Τα ζωντανά, κι αυτά που περιμένουν να γεννηθούν

–αλλά θυμώνει. Κι όταν θυμώνει, μαζεύει την οργή της για όσο καιρό χρειάζεται κι ύστερα εκδικείται σιωπηλά και γρήγορα.

Γιατί θύμωσε η Άρτεμις;

Γιατί με ρωτάς; Τα ξέρεις όλα αυτά, γιατί με ρωτάς εμένα; Είναι γλυκιά και μελωδική η φωνή σου πριγκίπισσα, μάγεψες πολλούς με τη φωνή σου. Γιατί θύμωσε η Άρτεμις;

Γιατί ο Δίας έστειλε για σημάδι στους Ατρείδες δυο αετούς, έναν ολόμαυρο κι έναν με άσπρη ουρά, που κατασπάραξαν ένα ετοιμόγεννο κουνέλι: ένα τρομαγμένο κι αδύναμο πλάσμα που προσπάθησε να τρέξει για να σωθεί αλλά τα όρνεα τού Δία το 'πιασαν και το κατασπάραξαν. Κι η κόρη τού Δία θύμωσε.

Έτσι θυμώνει η Άρτεμις.

Ναι, έτσι θυμώνει για τα πλάσματα που κανένας δεν ακούει καθώς τρέχουν αβοήθητα για να σωθούν, και μετά πιάνονται μέσα στα νύχια και τα δόντια των όρνεων και σπαράζουν. Αβοήθητα. Θυμώνει γιατί αν δεν θυμώσει εκείνη γι' αυτά, ποιος θα θυμώσει; Ποιος θα νοιαστεί γι' αυτά, αν όχι εκείνη; Η γη ολόκληρη βοά από τον πόνο τους, από πάντα μ' αυτόν τον σπαραγμό σείεται απ' άκρη σ' άκρη, αλλά μόνον η όμορφη κόρη τού Δία τα ακούει κι οργίζεται κι εκδικείται. Η Άρτεμις άκουσε και θύμωσε. Κι αυτός ήταν ο πρώτος θυμός.

Πες και για τον άλλο θυμό.

Όπως ουρλιάζουν οι αετοί όταν κάποιος κλέψει τ' αετόπουλά τους και κάνουν κύκλους πάνω από την άδεια τους

φωλιά, έτσι ούρλιαζαν οι γιοι τού Ατρέα επειδή τους έκλεψαν τη βασίλισσα με τους πολλούς συζύγους.

Την Ελένη.

Κι αυτός ήταν ο δεύτερος θυμός. Κι όπως κάποιος ψηλά ακούει τις φωνές των αετών (ο Απόλλωνας ίσως, ή ο Πάνας, ή κι ο ίδιος ο Δίας) και στέλνει μian Ερινύα να τιμωρήσει τον κλέφτη,⁶ έτσι κι ο Ζευσ ο Ξένιος άκουσε τα λυσσασμένα αδέλφια να ουρλιάζουν για την προσβολή που τους έγινε, και τους έστειλε με χίλια πλοία να την εκδικηθούν. Όμως η Αοντία⁷ ήθελε κι εκείνη να εκδικηθεί, και σταμάτησε τον άνεμο.

Ποιον άνεμο;

Τον άνεμο που φυσά απ' τη Δύση προς την Ανατολή. Η Άρτεμις τον σταμάτησε, κι έτσι οι Αχαιοί δεν μπορούσαν να σαλπάρουν, κι οι κλέφτες της βασίλισσας ήσαν ασφαλείς.

Όσο δεν φυσούσε δυτικός άνεμος, οι Τρώες ήσαν ασφαλείς.

Ναι. Γιατί με ρωτάς για όλα αυτά; Τα ξέρεις.

Είναι μελωδική και γλυκιά η φωνή σου, πριγκίπισσα, και μαγεύει τις αισθήσεις, και κάνει τις ιστορίες να φτάνουν μέχρι τους θεούς.

Και λοιπόν; Οι θεοί τις ιστορίες σου τις ξέρουν, κι εσύ δεν τραγουδάς γι' αυτούς.

Ξέρουν, αλλά ευφραίνονται με τη φωνή σου.

Και τι με νοιάζει εμένα;

Πες για τον θυμό της Αρτέμιδος και τον άνεμο.

Γι' αυτό, για να την εξευμενίσουν (γελούσαν άραγε δι-

---

6. Αισχύλος, *Αγαμέμνων*, 62: 47-60 (βλ. Σημειώσεις).

7. Άρτεμις Αοντία, θεά των ανέμων.

πλα-δίπλα τα δίδυμα;⁸⁾ και για να ξαναφυσήξει ο άνεμος οι Αχαιοί δέχτηκαν να κάνουν ό,τι τους ζήτησε. Κι εκείνη ζήτησε θυσία τρομερή.

Θυσία τρομερή.

Θυσία απ' εκείνες που δεν γνωρίζουν νόμο και δεν αρμόζουν στα γιορτινά τραπέζια των ανθρώπων. Απ' εκείνες που γεννούν εκδίκηση.

Θυσία:

ένα παιδί, για έναν δυτικό άνεμο.

Θυσία τρομερή.

Θυσία που γέννησε εκδίκηση. Εκδίκηση που δεν ξεχνά. Που γεννά θυμό άσβεστο. Κι αυτός ήταν ο τρίτος θυμός.

Κι έτσι τα πλοία σάλπαραν.

Ναι, φύσηξε και τα πλοία πέρασαν μέσα απ' αυτό το ολόφωτο μονοπάτι της θάλασσας που βλέπεις εκεί πέρα. Όμως μαζί με τον άνεμο φυσούσε ολόγυρά τους το κακό που έφεραν μαζί τους. Που θυμόταν.

Το κακό που θυμόταν.

Που περιμένει υπομονετικά. Που σαλπάρει μαζί με τα πλοία, μαζί με τους πολεμιστές. Σαν την αρρώστια στο αμπάρι, σαν το δηλητήριο στο νερό, σαν το σκουλήκι στο ψωμί. Έφεραν μαζί τους οι Δαναοί μέσα στα χίλια πλοία τους τον θυμό των θεών που οι θνητοί θρέφουν μέσα στα σπλάχνα τους και μετά τον γεννούν και τον νομίζουν δικό τους. Και από θεϊκός γίνεται ανθρώπινος, και από παιχνίδι γίνεται πόλεμος. Κι από γέλιο γίνεται θάνατος.

---

8. Απόλλων και Άρτεμις, δίδυμα παιδιά της Λητούς.